

חשבון שנות גלות מצרים

"ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה"
(בראשית ט"ו, יג)
"ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלושים שנה וארבע מאות שנה"
(שמות י"ב, מ)

פסוקים אלו נראים **סותרים, לכאורה**, עד כי אמרו חז"ל: "זוה אחד מן הדברים ששינו לתלמי המלך" (ירושלמי מגילה ע"א, ע"ד).¹ עוד נתקשו חז"ל והמפרשים בשאלה, כמה שנים שהו בני ישראל במצרים **בפועל**. ידועים הם דברי רש"י (המסתמך על "סדר עולם רבה" פרק ג') המוכיח כי לא ייתכן שבני ישראל שהו במצרים ארבע מאות שנה בפועל ובוודאי שלא ארבע מאות ושלושים שנה (זאת ע"י חיבור שנותיהם של קהת, עמרם ומשה, עיין שם).

הרמב"ם ב"אגרת תימן" מתאר, כי אף בקרב בני ישראל היושבים במצרים נתקשו בחישוב קץ זה שנאמר לאברהם: "ידע שהקץ... לא נודעה אמיתתו ונפל בו ספק, מהם מי שסבר שארבע מאות שנה אלו **משירד יעקב אבינו למצרים**, ואחרים חשבו **משהתחיל השיעבוד**... ואחרים, משעה שנאמרה נבואה זאת לאברהם והוא **מעמד בין הבתרים**. וכשמלאו ארבע מאות שנה מברית בין הבתרים יצאו ממצרים קצת בני ישראל, קודם שעמד משה רבנו **שלושים שנה** ועלה בדעתם שתם הקץ – והרגום המצרים...".
כלומר, לא רק שהקץ היה נסתר, אלא אף טעו בו בני אפרים, שהקדימו את צאתם בשלושים שנה, כמבואר במסכת סנהדרין (צ"ב, ע"א).
על מנת ליישב את הסתירה בין הפסוקים ולברר כמה שנים **שהו בני ישראל במצרים בפועל**, נלך בעקבות חז"ל והמפרשים.

א. דעת חז"ל

1. דעת ה"סדר עולם רבה"

הדעה הרווחת והידועה בדברי חז"ל היא זו המובאת ב"סדר עולם רבה" (פרק א' ופרק ג')² על פי הדברים שם:
430 שנה (שמות י"ב, מ) נמנות מברית בין הבתרים, עד ליציאת מצרים (2448-2018 לבריאת העולם). 400 שנה (בראשית ט"ו, יג) מהולדת יצחק עד יציאת מצרים (2448-2048 לבריאת העולם). ובני ישראל שהו במצרים בפועל 210 שנה³ (2448-2238 לבריאת העולם).

1. ועיין עוד בבלי, מגילה דף ט', ע"א, הגורס שהוסיפו לתלמי "ובשאר ארצות" ובכך מתרץ לא רק את הסתירה בין הפסוקים, אלא גם את הקושי כמה ישבו בני ישראל במצרים בפועל. ועיין גם במכילתא דרי ישמעאל לשמות י"ב, מ, הגורס רק את התיקון "ובשאר ארצות" ולא את התיקון "ארבע מאות שנה".
2. דעה זו מופיעה במקומות רבים נוספים כגון: מכילתא שמות י"ב, מ, "פרקי דרי אליעזר" מ"ח ועוד.
3. רמז מצאו חז"ל לדבר במה שאמר יעקב (בראשית מ"ב, ב): "רדו שמה ושברו לנו מעט אוכל ונחיה...".

כיצד מתפרשים הפסוקים על פי דעה זו?
 א. "כי יהיה זרעך בארץ לא להם" (בראשית ט"ו, יג).
 זה יצחק, שנאמר (בראשית כ"א, יב) "כי ביצחק יקרא לך זרע" ("סדר עולם רבה" פרק א'). כלומר, הגזירה יוצאת אל הפועל משעה שניתן זרע לאברהם – הולדת יצחק. משעה זו מונים ארבעה מאות שנה.

ב. "ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה"
 לכאורה, בני ישראל נעשים בארבע מאות שנות עינוי, אך הלא במצרים שהו רק מאתיים ועשר שנים (ולא בכולם עונו)!!
 תשובה לכך מנסח הרמב"ם באגרת תימן: "ואמר יתברך כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, ובזמן הגלות ישלטו עליהם וישעבדו אותם ויגעום. כן הוא פירוש הפסוק, והיו ארבע מאות שנה לגרות ולא לשעבוד".
 כלומר, יש לייחס את ארבע מאות השנים ל"גר יהיה זרעך" ולא ל"ועבדום וענו אותם".
 אם אכן נפרש כך, יתבאר היטב דברי רש"י בבראשית ט"ו, יג: "בארץ לא להם" – ולא נאמר בארץ מצרים, אלא לא להם, ומשולד יצחק – "ויגר אברהם..." (בראשית כ"א, לב), ויצחק: "ויגר בגרר" (בראשית כ"א, א) ויעקב גר בארץ חס' (תהלים ק"ה, כג), ילגוד בארץ באנו" (בראשית מ"ז, ד).

ג. "ומושב בני ישראל אשר ישבו בארץ מצרים שלושים שנה וארבע מאות שנה".
 איך אפשר לומר, שמברית בין הבתרים יושבים בני ישראל בארץ מצרים? הלא ישבו רק מאתיים ועשר שנים, ואיך נאמר כי בני ישראל יושבים במצרים ארבע מאות ושלושים שנה? הלא האבות לא ישבו במצרים!

מצינו לדבר מספר הסברים. כותב בעל "ספר החינוך" בהקדמתו: "ופירוש הפסוק כן: ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים ובשאר ארצות. כלומר, שהתחילו לגלות ארבע מאות ושלושים שנה, דמשעה שנאמר לו לאברהם כי גר יהיה זרעך התחיל עליו הצער ומשם התחלת החשבון. ואל יקשה עליך אומרו 'בני ישראל', שהרי אמרו במדרש (בראשית רבה ס"ג, ג): 'אברהם נקרא ישראל, שנאמר: ומושב בני ישראל, ומה שאמר 'בני ישראל', כלומר בני ישראל וישראל... ומה שאמר 'במצרים'... כלומר בגלות... ומה שהוציא הכל בלשון מצרים, ששם היה עיקר הגלות ואחר העיקר הכל הולך".
 כלומר, על פי דברי בעל "ספר החינוך", "ומושב בני ישראל" מתייחס לאברהם ולבניו, שכן מצינו שנקרא אברהם 'ישראל'. ומה שאמר הכתוב שישבו בארץ מצרים, בגלל ששם עיקר הגלות,⁴ אך כוונת התורה לומר: במצרים ובשאר ארצות. ובגלל הצער בעצם גזירת הגלות, בשעת ברית בין הבתרים, מתחיל משם מנין השנים.

הסבר נוסף מוצאים אנו בתרגום יונתן בן עוזיאל (מצוטט להלן, בתרגום עברי ממהדורת ד"ר דוד רידר): "והימים אשר ישבו ישראל במצרים, שלושים שמיטות שנים, אשר סכומם מאתיים ועשר שנה. ומנין ארבע מאות ושלושים, מזמן שדיבר ה' אל אברהם, מן השעה שדיבר אליו בחמישה עשר בניסן, בין הבתרים, עד היום הזה אשר יצאו ממצרים. ויהי מקץ שלושים שנה, משנגזרה הגזירה הזאת, עד שנולד יצחק, עד שיצאו גאולים ממצרים, ארבע מאות שנה...".

אכן, תרגום יונתן בן עוזיאל מקבל את שיטת חז"ל במלואה: ארבע מאות ושלושים שנה מברית בין הבתרים, ארבע מאות שנה מהולדת יצחק, מאתיים ועשר שנות ישיבה בפועל במצרים.

4. עניין קיצור שנות הגלות מופיע גם כן בשיר השירים רבה ב', יט.

כלומר, בני ישראל שהו במצרים מאתיים ועשר שנים. במהלך שנים אלו התחלפו מלכי מצרים חמש פעמים, באמצע השנה, ומנין שנה חלקית זו למלך ("שנה מקוטעת") עולה למנין המלך היוצא והנכנס, וכך נוספות לנו חמש שנים ואנו מגיעים למאתיים וחמש עשרה שנה.⁶ אנו כופלים מאתיים וחמש עשרה בשתיים, כיון שבכל שנה שתי עונות, שישה חודשי ימות החמה ושישה חודשי ימות הגשמים,⁷ ואנו מגיעים לארבע מאות ושלושים שנה. גם לדעה זו, אם כן, אנו מונים ארבע מאות ושלושים שנה לישיבת בני ישראל במצרים בפועל, אלא שאין מנין שני זה כמנין הרגיל של השנים, אלא מנין אחר – מנין כפול.

ב. דעת "מדרש החפץ" לר' זכריה בן שלמה הרופא

כפי שצינו, עובדת היות אברהם בן שבעים בברית בין הבתרים קשה היא, ולכך נדרש בעל "מדרש החפץ" (לבראשית י"ב, ד): "ומזה יוכרע כי אברהם השיג ענין המלכים של בית הבתרים במראה הנבואה בהשגה השכלית והוא בן שבעים שנה והוא ידע כל הענינים בזמן שחלה עליו הנבואה באור פשדים ואחרי כן אמר לו 'לך לך' והיתה יציאתו והוא בן שבעים וחמש שנה... כשהרג המלכים וחזרה עליו התגלות זו בזמן שרדף אחריהם". כלומר, ישנו כאן חידוש – גם לעניינו – ברית בין הבתרים נגלתה לאברהם פעמיים, פעם במראה הנבואה, באור כשדים, בהיותו בן שבעים ופעם נוספת בהיותו בארץ ישראל. ומנין ארבע מאות ושלושים השנה מתחיל, אם כן, לדעת בעל "מדרש החפץ", מברית בין הבתרים הראשונה, במראה הנבואה באור כשדים. כלומר, אין כאן מחלוקת לגבי העיקרון שקבעו חז"ל כי ארבע מאות ושלושים השנים מתחילות מברית בין הבתרים, אך יש כאן חידוש לגבי ברית בין הבתרים עצמה. בהמשך דבריו מקבל הוא את דברי חז"ל כי מנין ארבע מאות השנים מתחיל מהולדת יצחק.

ג. דעת ר' סעדיה גאון

גם ר' סעדיה גאון ב"אמונות ודעות", מאמר שמיני ד⁸ מקבל את החלוקה העקרונית של חז"ל: "נמצא שהם שלושה זמנים, ארבע מאות שנה וארבע מאות ושלושים שנה, ומאתיים ועשר שנים". אלא שרס"ג מחדש, כי בהיות אברהם בן שבעים הוא יצא מאור כשדים ואז מתחיל מנין ארבע מאות ושלושים השנים: "ידועתדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה" – זה משנולד יצחק, וזמן ארבע מאות ושלושים שנה, נכללו בהם גרות אברהם שלוש שנה, כי יציאת אברהם מחרן מפורשת ויציאתו מכותה לחרן אינו מפורש, ויהיו השלושים שנה מסעות אברהם". היינו שמנין ארבע מאות ושלושים שנה מתחיל בהיות אברהם בן שבעים. אז יוצא הוא "מכותה לחרן" ומתחיל בנדודיו – ואז מתחיל מנין הגלות המסתיים ביציאת מצרים, ולא כפי שראינו בדברי חז"ל, שמונים ארבע מאות ושלושים שנה מברית בין הבתרים.⁹

6. להבנת המושג "שנים מקוטעות" עיין נספחות לפירוש "דעת מקרא" לספר מלכים פרק י"ב, עמ' 88.
7. ועיין "דעת מקרא", שמות עמ' רלג.
8. וכן בדעת הראב"ע בפירושו לשמות י"ב, מ, דעת רבנו יוסף בכור שור שם, ודעת הרד"ק בבראשית ט"ו, ג.
9. גם לדעת רס"ג נעשה כאן שימוש בלשון שאינה חד משמעית, וזאת על מנת ללמדנו לקח גם לקח הזה: "כדי שלא יעלה על דעתנו שאין הספק אלא בקץ הזה שאינו ברור" ("אמונות ודעות"), מאמר שמיני, ד'.

ד. דעת הרמב"ן

הרמב"ן, בפירושו לשמות (י"ב, מ-מא) אינו מקבל את דעת חז"ל לפיה היה אברהם בן שבעים בברית בין הבתרים, כיוון שעל פי פשט הפסוקים עזב אברהם את חרן **פעם אחת** בלבד, בהיותו בן שבעים וחמש, "ומעמד בין הבתרים היה אחר כך ימים רבים". כמו כן לא מקבל הרמב"ן את דעת חז"ל כי מנין ארבע מאות השנים מתחיל מהולדת יצחק, אלא קובע כי **גזירת ארבע מאות השנה מתחילה בברית בין הבתרים**.

לדעת הרמב"ן, כאמור, ברית בין הבתרים הייתה מאוחר יותר מכפי שקבעו חז"ל, ומהותה של הגזירה אינה כפי שביארנו – ארבע מאות שנות גרות וגלות, אלא: "ידוע תדע כי טרם תתי לך הארץ הזאת, גר יהיה זרעך בארץ לא להם ימים רבים, ארבע מאות שנה". כלומר, ישנו כאן מהלך של ארבע מאות שנה, שבסופם תינתן הארץ לזרעו. "ואמר בדרך קצרה, שהשלימו במצרים ארבע מאות השנה הנאמרים לאברהם אביהם".

כיצד מונים אנו את ארבע מאות **ושלושים** השנה? הרמב"ן נותן לדבר שני הסברים:

א. מראש, ההבטחה כוללת שני חלקים: "ידע תדע כי גר יהיה זרעך... ארבע מאות שנה" (בראשית ט"ו, ג), וכן "ודור רביעי ישוב הנה כי לא שלם עוון האמורי" (בראשית ט"ו, טז). כלומר, לא די שיעברו ארבע מאות שנה, אלא צריך גם שישלם עוון האמורי. "ועוד לא ישובו הנה עד הדור הרביעי למלאות ארבע מאות ושלושים שנה". כלומר, בפועל נמשכה הגזירה ארבע מאות ושלושים שנה, כדי למלא את שני חלקיה.

ב. לכתחילה הייתה אמורה הגזירה להיות באורך ארבע מאות שנה "והשלושים שנה האלו הם **תוספות** עליהם **בעוון הדור** ההוא". כלומר, בגלל חטאם של ישראל במצרים, "ומן הידוע שהיו ישראל במצרים רעים וחטאים מאוד", נשארו במצרים שלושים שנה נוספות שלא מן המניין, וגם בתום תקופה קצרה זו לא היו ראויים להגאל מצד עצמם, "אלא שצעקו הרבה והרבו תפילה... שקבל צעקתם ונאקתם מפני הצער הגדול שהיו בו".

נסכם, אם כן, ונאמר כי לדעת הרמב"ן גזירת ארבע מאות השנים מתחילה בברית בין הבתרים ומסתיימת אחרי ארבע מאות ושלושים שנה ביציאת מצרים, כאשר בפועל נוספות שלושים שנות שהייה במצרים.

כמה זמן שהו בני ישראל במצרים בפועל? הרמב"ן קובע בעניין זה שתי אפשרויות:

א. בני ישראל שהו במצרים בפועל כמאתיים ועשרים שנה – "ואם כן תהיה עמידתם במצרים כמו מאתיים ועשרים שנה או קרוב לזה".

ב. אם חשבון "רדו" מסורת הוא בידי חז"ל, היינו ששהו במצרים מאתיים ועשר שנה, יש לחשב שנים אלו **ממות יעקב**, היינו שמירידת יעקב למצרים שהו בפועל מאתיים עשרים ושבע שנים, שהרי יעקב חי במצרים שבע עשרה שנה (בראשית מ"ז, כח).

דברי הרמב"ן קשים הם, שכן אם נעמיק בדברים נראת, כי אברהם אבינו היה בברית בין הבתרים או כבן שמונים, או כבן שמונים ושבע. כיצד?

אם שהו בני ישראל במצרים מאתיים ועשרים שנה ונוסיף להם מאה תשעים שנה שבין הולדת יצחק לירידה מצרימה, נקבל ארבע מאות ועשר שנה. כדי להשלים לארבע מאות ושלושים חסרות עשרים שנה – אלו עשרים השנים שמברית בין הבתרים ועד להולדת יצחק. אברהם היה בן מאה שנה בעת הולדת יצחק, כך שבשעת ברית בין הבתרים היה אברהם, לדעה זו, בן שמונים שנה (80=20-100).

אם שהו בני ישראל במצרים מאתיים עשרים ושבע שנה ונוסיף להם מאה תשעים שנה שבין הולדת יצחק לירידה מצרימה, נקבל ארבע מאות ושבע עשרה שנה. כדי להשלים לארבע מאות ושלושים שנה חסרות שלוש עשרה שנה – אלו שלוש עשרה השנים שמברית בין הברית ועד להולדת יצחק. אברהם היה בן מאה שנה בעת הולדת יצחק, כך שבשעת ברית בין הברית היה אברהם, לדעה זו, בן שמונים ושבע שנה (87=13-100).

נתונים אלה מהווים בעיה, שכן על פי חישוב השנים בתורה אברהם נולד בשנת 1948 לבריאת העולם (עיין ב"סדר עולם רבה" הלמד זאת מפסוקים). ברית בין הברית הייתה, לשיטה א' ברמב"ן, בשנת 2028 (80+1948), או לשיטה ב' ברמב"ן בשנת 2035 (87+1948). לפיכך שנת יציאת מצרים היא:

$$\text{לשיטה א' } 2028+430=2458$$

$$\text{לשיטה ב' } 2035+430=2465$$

אולם, כאמור, המסורת בדברי חז"ל היא, ששנת יציאת מצרים הייתה בשנת 2448 לבריאת העולם.¹⁰

קביעת שנת יציאת מצרים היא משמעותית מאוד לחישוב כל השנים בתורה ובנביאים, שנמנו ליציאת מצרים והחריגה בחישוב, על פי הרמב"ן דורשת הסבר. דעה זו מובאת בקצרה בפירוש "דעת מקרא" לספר שמות, עמ' רלג-רלד: "שיטה שלישית היא, שארבע מאות ושלושים שנה נגזר על ישראל להשתעבד. לכתחילה נגזרו ארבע מאות שנה ואח"כ, בחטאת ישראל, נוספו עוד שלושים שנה, אלא שגברה מידת הרחמים... ודילג הקב"ה על הקץ וגאל את ישראל לפני הזמן המיועד". לכאורה ניתן לתרץ, שהייתה תכנית להגלות את ישראל למשך ארבע מאות שנה שנתארכו לארבע מאות ושלושים שנה, אלא שהקב"ה "דילג על הקץ" ונתקצרה הגלות. אלא שהרמב"ן עצמו אינו מקבל דברים אלו, באמרו: "והיה שעור הכתוב 'מושב בני ישראל אשר ישבו במצרים עד שלושים שנה וארבע מאות שנה שישבו שם' למלאת להם כן בארץ לא להם". וכן: "ועל כן ארץ גלותם שלושים שנה והיה ראוי שיתארך יותר, אלא שצעקו וכו'...". ואם כן צריך עיון בדברי הרמב"ן.

ה. דעת אברבנאל

האברבנאל (בפירושו לבראשית י"ב, ב ובפירושו לבראשית ט"ו, יב) דוחה בתוקף את דעת היסוד עולם רבה", כי אברהם אבינו בא לארץ ישראל פעמיים וטוען: "אבל איני יכול להלמו, כי איך יתכן שנייחס לאברהם, ראש המאמינים, ספק ביעודי ה', עד שמפני ה' יצטרך ללכת ולחזור, ואיך יעבור על המצוה האלקית בשבתו בחרן חמש שנים, בחזרתו?". לעומת זאת, סובר האברבנאל כדעת הרמב"ן, כי מנין ארבע מאות השנים מתחיל מיד בברית בין הברית וכי שלושים שנה נוספות של שיעבוד נוספו לישראל בגלל חטאייהם: "אבל השלושים שנה שנתוספו בגלות הזה – ענינם שהגזירה האלקית היתה ארבע מאות שנה, כדבר ה', וכשנשלמו היה מוציאם ממצרים, אם לא שישאל ה' הוסיפו לחטוא שם בחטא עבודת גלולים ובעוונות אחרים, לכן נתארך גלותם שלושים שנה...".

10. עוד קשה לדעה ב' ברמב"ן לפיה היה אברהם בן שמונים ושבע בברית בין הברית. כיצד ייתכן שאמר במעמד זה: "הן לי לא נתת זרע והנה בן ביתי יורש אותי", והלא ישמעאל נולד בהיותו בן שמונים ושש (בראשית ט"ז, יג).

אולם, שלא כהרמב"ן, הסובר כי ברית בין הבתרים הייתה בהיות אברהם בן שמונים, או שמונים ושבע, הרי שלדעת האברבנאל ברית בין הבתרים הייתה באותה שנה בה יצא אברהם מחרן, בהיותו **בן שבעים וחמש**, כלומר בשנת 2023 לבי"ע. ואולם, אם נוסיף ארבע מאות שמונים לשנת 2023 (שנת ברית בין הבתרים), נקבל את שנת 2453 כשנת יציאת מצרים, חמש שנים לאחר שנת 2448, שהיא שנת יציאת מצרים על פי מסורת חז"ל.

לפיכך מתרץ האברבנל כי "הרוב בולע את המועט" – היינו שהתורה עיגלה את מספר השנים – או באמרה 'ארבע מאות שנה', או באמרה 'ארבע מאות ושלושים שנה'. כלומר, או שהשעבוד לכתחילה היה שלוש מאות תשעים וחמש שנה והתורה עיגלתו לארבע מאות שנה ואח"כ נוספו עוד שלושים שנה, או שהתורה עיגלה את מנין ארבע מאות עשרים וחמש השנים (שמנינו לעיל) לארבע מאות שלושים שנה.

ו. דעת ר' ישעיה הלוי הורביץ (השל"ה)

ר' ישעיה הלוי הורביץ בספרו "שני לוחות הברית" (מסכת פסחים סימן קפ"א) כותב: "על כרחך סבירא ליה להתוספות,¹¹ דודאי הגזירה היתה ארבע מאות שנה, **מברית בין הבתרים**, רק שאחר כך חטאו **ביוסף**. מכוח גלגול יוסף נגזר עינוי ביותר, דהיינו שלושים שנה ביותר, כי מלידת יוסף עד עמדו לפני פרעה **שלושים שנה**, דכתיב (בראשית מ"א, מו): 'ויوسف בן שלושים שנה בעמדו לפני פרעה' ואז נגזר שלא יהיו השלושים שנה במנין ארבע מאות ותתקיים הגזירה רק ארבע מאות ויתחילו משנולד יצחק". כלומר, לכתחילה אמורה הייתה הגזירה להתחיל מברית בין הבתרים למשך ארבע מאות שנה, אלא בגלל חטא **מכירת יוסף** נדחה מנין ארבע מאות השנה בשלושים שנה (המקבילות לגילו של יוסף בעומדו לפני פרעה). לפיכך, מנין ארבע מאות שלושים השנה מתחיל גם הוא בברית בין הבתרים ומסתיים אחרי שלושים שנות עינוי נוספות בגלל מכירת יוסף, כאמור. בכך מצטרף השל"ה לדעת הסוברים כי גאולת מצרים נדחתה ממועדה המקורי.

ז. דעת הרלב"ג

הרלב"ג, בפירושו לבראשית (ט"ו, יג), דוחה את שיטת ה"סדר עולם רבה" בארבעה נימוקים – עיין שם. לדעתו, מנין ארבע מאות השנים **מתחיל מהולדת יעקב**, "שהיה הראשון מהגרים מזרעו בארץ לא להם גרות מתמיד". לדעת הרלב"ג, דילג הקב"ה על הקץ וגאל את ישראל בפועל לפני תום ארבע מאות השנים מהולדת יעקב, כך שבשעת גאולתם חלפו בפועל ארבע מאות ושלושים שנה **מהולדת יצחק**, או **מברית בין הבתרים** בה היה אברהם, לדעתו, בן שמונים וחמש.

כלומר, אם מהולדת יעקב עד ליציאת מצרים היו אמורות לעבור ארבע מאות שנה, הרי **שבפועל** היו ישראל אמורים לשהות במצרים מאתיים ושבעים שנה (יעקב יורד למצרים בהיותו בן מאה ושלושים שנה: 270=130-400), אולם בפועל ישנן שתי אפשרויות:

א. מנין ארבע מאות ושלושים שנה מתחיל **מהולדת יצחק**. מהולדת יצחק עד הירידה למצרים חלפו 190 שנה (כפי שכבר ראינו לעיל). לפיכך שהו בני ישראל במצרים רק

11. ראה בבלי שבת י', ע"ב תוספות ד"ה הכי גרסינן נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים.

מאתיים ארבעים שנה (430-190=240). כלומר, מתוך מאתיים ושבעים השנים המתוכננות נוכו שלושים שנה.

3. מנין ארבע מאות ושלושים מתחיל מברית בין הבתרים, שאז היה אברהם בן שמונים וחמש. מאז ועד הולדת יצחק חלפו חמש עשרה שנה (15=85-100). מהולדת יצחק ועד לירידת יעקב מצרימה חלפו מאה תשעים שנה. נותרו: 225=(15+190)-430. כלומר, בני ישראל שהו בפועל במצרים מאתיים עשרים וחמש שנה במקום מאתיים ושבעים השנה המתוכננות. כלומר, קיצור של ארבעים וחמש שנה מן המתוכנן.

אלא שכפי שהקשינו כבר על הרמב"ן, גם לדעת הרלב"ג קשה, כיצד מתיישב חשבוננו של הרלב"ג עם מסורת חז"ל: אברהם אבינו נולד, כאמור, בשנת 1948 לבריאת העולם. יצחק נולד מאה שנה אחר כך, בשנת 2048 לבריאה.

על פי אפשרות א' בדברי הרלב"ג, חלפו ארבע מאות שלושים שנה מהולדת יצחק (שנת 2048 לבי"ע) עד ליציאת מצרים, כלומר, שיציאת מצרים אירעה בשנת 2478 לבי"ע (2048+430=2478).

על פי אפשרות ב' בדברי הרלב"ג, חלפו ארבע מאות ושלושים שנה מברית בין הבתרים בה היה אברהם בן שמונים וחמש (שנת 2033 לבי"ע) עד ליציאת מצרים, כלומר, שיציאת מצרים אירעה בשנת 2463 לבי"ע (2033+430=2462).

כאמור, על פי מסורת חז"ל, ישראל יצאו ממצרים בשנת 2448 לבריאה וכל חישובי הזמנים בתורה נעשים, מכאן ואילך, למנין זה. לפיכך, צריך עיון בדעת הרלב"ג.

סיכום

ראינו כי ישנן שיטות שונות ליישוב הסתירה לכאורה בין הפסוק בשמות י"ב, מ, לבין הפסוק בבראשית ט"ו, יג וכי ישנן דעות שונות בדבר השהייה בפועל של ישראל במצרים. נוכל לסכם ולומר כי מנין ארבע מאות השנה מתחיל בשלושה מוקדים אפשריים:

- א. בברית בין הבתרים (רמב"ן, אברבנאל והשלי"ה)
- ב. בהולדת יצחק (יסדר עולם רבה"י, "פרקי דרי אליעזר", "לקח טוב", מדרש החפץ, רס"ג)
- ג. בהולדת יעקב (רלב"ג)

מנין ארבע מאות ושלושים השנה מתחיל:

- א. בהיות אברהם בן שבעים, בברית בין הבתרים בכנען (יסדר עולם רבה"י).¹²
- בהיות אברהם בן שבעים, בברית בין הבתרים באור כשדים (מדרש החפץ).
- בהיות אברהם בן שבעים, בצאתו מאור כשדים (רס"ג).
- ב. מברית בין הבתרים, בתוספת של שלושים שנה לארבע מאות המובטחות (רמב"ן, אברבנאל והשלי"ה).
- ג. מהירידה מצרימה + חמש שנים $\times 2$ ("פרקי דרי אליעזר", "לקח טוב").
- ד. מהולדת יצחק (רלב"ג).

השהות בפועל במצרים הייתה במשך:

- א. מאתיים ועשר שנים (יסדר עולם רבה"י, "פרקי דרי אליעזר", "לקח טוב", מדרש החפץ, רס"ג, דעה ב' ברמב"ן + שבע עשרה שנה).
- ב. כ-220 שנה (דעה א' ברמב"ן).
- ג. 240, או 225 שנה (רלב"ג).

12. וכן דעת הרלב"ג בשיטתו השנייה, אלא שלדעתו היה אברהם אז בן שמונים וחמש.

כמו כן מציינו שלוש שיטות בדברי חז"ל והראשונים בהתייחס לשאלה, האם יציאת מצרים הייתה במלאת הקץ המובטח בברית בין הבתרים.

א. לדעת "סדר עולם רבה", "מדרש החפץ", רס"ג ועוד רבים אחרים,¹³ מנין ארבע מאות השנים, שהחל בהולדת יצחק, מסתיים **בדיוק במועדו**, ביציאת מצרים. ולפיכך, מה שנאמר בלשון ההגדה של פסח: "שהקב"ה חישב את הקץ לעשות כמה שנאמר לאברהם אבינו" – יש לפרש כפשוטו, שהקב"ה חישב את ארבע מאות השנים, בדיוק במועדו, מהולדת יצחק.

ב. לדעת ה"פרקי דר' אליעזר" ומדרש "לקח טוב"¹⁴ נגזר על בני ישראל, לכתחילה, לשבת במצרים ארבע מאות שנה, אלא שבפועל, כעבור מאתיים ועשר שנה, הקב"ה "דילג על הקץ" וגאל את ישראל מאה תשעים שנה לפני הזמן, מחמת קושי השיעבוד וזעקת בני ישראל, וכדי שלא תעקר גזירת ארבע מאות השנים, הם נמנות מהולדת יצחק. לפיכך, דברי ההגדה של פסח, שהקב"ה חישב את הקץ, יהיו במובן זה: הקב"ה גאל את ישראל מאה ותשעים שנה לפני תום ארבע מאות שנות הישיבה בפועל במצרים ואולם, כדי שלא תעקר גזירת ארבע מאות השנים מכל וכל, נגאלו בני ישראל ממצרים בזמן שמלאו בדיוק ארבע מאות שנה מהולדת יצחק, זרעו של אברהם.

בעל "שבולי הלקט", בפירושו על ההגדה של פסח, (ובעקבותיו רבים אחרים) פירש את דברי ההגדה במובן זה: הקב"ה ניכה את ה"קץ" – 190 שנה – שהיו אמורים ישראל לשבת בארץ מצרים וגאלם בתום מאתיים ועשר שנות ישיבה במצרים בלבד. נציין כי גם לדעת הרלב"ג, גאולת מצרים הייתה **שלא במועדה, אלא קודם לכך**, אלא שלו שיטה אחרת בחישוב השנים.

ג. לדעת הרמב"ן, האברבנאל והשלי"ה **נוספו** לישראל בגלותם שלושים שנה בעוונם, וגם אז לא היו ראויים להגאל, אלא שריחם הקב"ה עליהם וגאלם בזכות האבות.

13. מכילתא שמות י"ב, מ, רמב"ם ב"אגרות תימן" ועוד.

14. וכן שיר השירים רבה ב', יט ועוד.